

8. Федоров И. Б. Проблемы образования и научные парадигмы XXI века / И. Б. Федеоров, В. Н. Вовченко // *Философия образования: сб. науч. статей.* – М.: Фонд “Новое тысячелетие”, 1996. – С. 227-245.
9. Шейко В. М. *Культура. Цивілізація. Глобалізація (кінець XIX – початок XXI ст.): монографія.* – в 2-х т. / В. М. Шейко. – Х. : Основа, 2001. – Т. 1. – 520 с.

Зеленская О. П. Понятия, которые раскрывают тенденции развития современной украинской культурологии.

Рассматривая проблемы культурологии, необходимо принимать во внимание направления ее исследования, методы, которые для этого используются, связь с другими науками и ее влияние на формирование личности.

Ключевые слова: культурология, парадигмы культурологического познания, метод, формирование личности.

Zelenskaya O. P. Concepts which expose progress of modern Ukrainian kul'turologii trends.

Dealing with the problems of culturology it is necessary to take into consideration the directions of its research, the methods which are used for it, its relationship with other sciences and its influence on the formation of a personality.

Keywords: culturology, paradigms of culturology cognition, method, formation of a personality.

**Камбалова Я. М.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова**

ГЕНЕЗА ПОНЯТТЯ “НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКТ” У МЕТОДИЧНІЙ НАУЦІ

У статті досліджено процес зміни поняття „навчально-методичний комплект” на різних етапах розвитку методичної науки і конкретизовано дефініцію цього поняття. Автором також здійснено аналіз різноманітних поглядів сучасних українських та російських науковців на означену проблему.

Ключові слова: навчально-методичний комплект.

У зв'язку зі зміною векторів суспільного розвитку і трансформацією системи шкільної освіти протягом минулих років сталися радикальні зміни у теоретичних підходах і практиці конструювання навчальної літератури. Одним з провідних напрямів цього процесу стало створення навчально-методичних комплектів.

Проблема створення та функціонування навчальної літератури загалом і, зокрема, навчально-методичних комплексів (далі НМК) та комплектів (далі НМКт) є багатоаспектною та достатньо складною. Вона знаходилася у центрі уваги багатьох відомих вчених на різних етапах розвитку методичної науки.

Загальні теоретичні аспекти створення та функціонування НМК та

НМКт, їх місця та ролі у системі засобів навчання, компонентний склад та головні функції комплексів та комплектів в цілому, так і їх окремих структурних елементів розглянуто у працях багатьох радянських дидактів та методистів. Зокрема, досліджуючи проблеми створення НМК, Ю. Бабанський визначив дидактичні проблеми їх удосконалення, обґрунтував дидактичні принципи і вимоги до їх створення [4, 5], В. Бейлісон дослідив загальні методичні аспекти конструювання навчальних видань [8], В. Беспалько заклав основи дидактичної теорії підручника та визначив методи психолого-педагогічного забезпечення навчальних систем [9], Д. Зуєв обґрунтував теорію процесу підручникотворення, розробив науково-конструкторські підходи та концептуальні засади проектування навчальних видань, [17, 18, 19]. І. Бім та Л. Боголюбов вивчали взаємозв'язок підручника та методичного посібника у складі НМК [10, 11]. І. Журавльов обґрунтував основні напрями диференціації навчального процесу засобами підручника та визначив місце та роль підручника у комплексі навчальних видань [16]. А. Пийримягі досліджував педагогічні функції комплексу навчальної літератури та проблеми ефективності його використання у навчальному процесі [26, 27], С. Шаповаленко займався вивченням ролі підручника у комплексі засобів навчання [35].

Проблеми створення та використання НМК та НМКт у загальноосвітній школі останнім часом все частіше стають об'єктом наукового дослідження сучасних українських та російських фахівців в галузі методики навчання різних дисциплін у школі та ВНЗ. Зокрема, предметом їхньої уваги стали дидактичні засади розробки НМКт з хімії (М-В. Савчин [31]); проблеми удосконалення методики використання НМКт для спеціальних середніх та вищих навчальних закладах (О. Антоняк [2], Л. Солянкін [33]); теоретичні основи НМК з фізики (А. Архипова [3]); методика підготовки та використання НМКт на уроках біології в основній школі (Н. Бодрова [12], Г. Ібрагімова [20], Н. Полханова [28]); методика використання локальних НМК у шкільній географічній освіті (В. Соловійова [32]); роль НМК з природознавства у початковій школі (О. Григор'єва [15]); умови вдосконалення НМКт для початкової школи (Т. Клокова [23]); проблеми оновлення гуманітарної освіти засобами НМКт (С. Якименко [36]).

В ході проведеного аналізу зазначених джерел було виявлено, що у дидактичних та методичних працях представлено два поняття: “навчально-методичний комплекс” та “навчально-методичний комплект”. Причому інколи використання цих понять здійснюється довільно і вони трактуються як тотожні. У зв'язку з цим виникає необхідність визначення рівнозначності

обох понять, уточнення їх сутності та конкретизація визначення поняття “навчально-методичний комплект”.

Завдання статті:

– з'ясувати ступінь розробки досліджуваної проблеми у науково-методичній літературі

– здійснити порівняльний аналіз науково-методичних підходів до визначення понять “навчально-методичний комплекс” та “навчально-методичний комплект”

– з'ясувати суть та відмінності вищевказаних понять

– конкретизувати дефініцію поняття “навчально-методичний комплект”.

На сучасному етапі розвитку методичної науки, поряд з широко вживаним поняттям “навчально-методичний комплекс” (НМК) все частіше використовується й інше – “навчально-методичний комплект” (НМКт). Однак досі воно не має чіткого однозначного визначення ні у довідковій педагогічній літературі, ні у підручниках з педагогіки та часткових методик викладання, ні у навчально-методичних посібниках з предметів, незважаючи на те, що НМКт, розроблені на основі нових навчальних програм для 12-річної школи, широко використовуються в освітній практиці. У зв'язку з відсутністю повного теоретичного обґрунтування НМКт, як за складом його структурних компонентів, так і взаємозв'язками між ними, це поняття трактується неоднозначно, що у кожному конкретному випадку змінює можливості його розробки і використання. Це підтверджують матеріали сучасних періодичних науково-методичних видань, дисертаційних досліджень.

В ході проведеного дослідження було виявлено, що у дидактичних та методичних працях представлено два поняття: “навчально-методичний комплекс” (О. Антоняк, А. Архипова, Ю. Бабанський, П. Вербицька, Є. Вяземський, Є. Григор'єва, Д. Зуєв, П. Мороз, Н. Полханова, Н. Пугал, В. Соловійова, О. Стрелова, Н. Чернова, С. Шаповаленко, С. Якименко та ін.) та “навчально-методичний комплект” (Ю. Бабанський, В. Беспалько, Н. Бодрова, Д. Зуєв, А. Іванов, Г. Ібрагімова, Т. Клокова, О. Пометун, М.-В. Савчин, В. Свинцов, Г. Фрейман). Причому інколи використання даних понять здійснюється довільно. Раніше у шкільній освітній практиці взагалі ототожнювалися поняття “комплекс” та “комплект”, які позначали підручник у сукупності з іншими навчальними посібниками різного призначення, пов'язані єдиною методичною концепцією, вираженою у програмі, яка теж включена до комплексу (комплекту). Виходячи з цього, можна було б стверджувати, що поняття “навчально-методичний комплекс” та “навчально-методичний комплект” є синонімами. Однак, якщо

звернутися до джерел, виявиться, що робити такий висновок недоцільно.

Вперше вживати термін “навчально-методичний комплекс” запропонував в 70-х рр. ХХ ст. відомий радянський дидакт Д. Зуєв. За визначенням цього автора, НМК є “системою дидактичних засобів навчання з конкретного предмета (за ведучої ролі підручника), створеною з метою найбільш повної реалізації виховних та освітніх задач, які сформульовані програмами з цього предмету та слугують всебічному розвитку особистості учня” [19, с. 215]. НМК як відкрити систему дидактичних засобів аналізував у статті “Дидактичні проблеми удосконалення навчальних комплексів” ще один радянський вчений Ю. Бабанський [4, с. 19].

Академік С. Шаповаленко визначав НМК як “оптимальну множину взаємопов’язаних між собою засобів (компонентів), необхідних для вивчення певного питання програми, що підбирається відповідно до особливостей пізнавальної діяльності учнів, оптимальної методики викладання та кількості часу, відведеного на вивчення питання, яка є цілісною та має певну структуру. Всі компоненти функціонально пов’язані між собою змістом і методикою викладання, не повторюють один одного і знаходяться у визначених відносинах, що і складає структуру системи” [35, с. 42].

Сучасна російська дослідниця О. Антоняк трактує поняття “навчально-методичний комплекс” як “...сукупність документів, навчальних продуктів і методичних матеріалів, об’єднаних загальним підходом (концептуальною ідеєю), спрямованих на навчально-методичне забезпечення діяльності викладачів (педагогічної діяльності) та учнів (навчально-пізнавальної діяльності), яка має на меті встановлення зв’язків між змістом навчального предмету та методикою його навчання” [2, с. 11, 53]. Російські методисти Є. В’яземський та О. Стрелова, визначали НМК з історії як “...сукупність навчальних посібників, до складу якої мають бути включені підручники, посібники, хрестоматії, книги для читання, методична література (навчальні програми, календарно-тематичні плани, дидактичні завдання, навчально-методичний посібник для вчителів, збірники завдань для тематичного контролю, тезауруси, роздатковий матеріал, документально-методичні комплекси), наочні засоби навчання (карти, навчальні картини, таблиці, схеми тощо) [14, с. 313]. Естонський методист М. Ааслайд трактував НМК як “сукупність найкращим чином організованих, взаємопов’язаних та взаємообумовлених навчальних, навчально-інструктивних та навчально-методичних матеріалів, які офіційно визнані та затверджені, або ж вважаються необхідними для найбільш ефективного викладання дисципліни на сучасному етапі” [1, с. 92].

Н. Полханова наводить у своїй роботі таке визначення НМК: “комплексом навчально-методичних матеріалів або навчально-методичним комплексом є система, яка об'єднує всі можливі засоби за функціонально-ієрархічним принципом з метою їх запровадження в практику навчання” [28, с. 100]. В дисертаційному дослідженні А. Архипової НМК трактується як “система навчальних матеріалів, яка відображає модель навчального процесу і призначена для практичної діяльності вчителя та учнів” [3, с. 8]. На думку Є. Григор'євої, ефективність результатів навчання залежить від умов дидактико-методичного забезпечення. Систему, у якій “об'єднані всі можливі засоби за функціонально-ієрархічним принципом з метою запровадження їх у практику навчання”, автор називає комплексом навчально-методичних матеріалів або навчально-методичним комплексом [15, с. 96]. Н. Чернова трактує поняття “НМК” як “сукупність призначених для учня та вчителя засобів навчання, які органічно включаються в процес навчання і використовуються не випадково та ізольовано один від одного, а у певній системі, взаємопов'язано та взаємообумовлено” [34, с. 16]. В. Соловйова підкреслює, що НМК – це “відкрита система, компонентами якої є окремі навчально-методичні посібники, здатна забезпечити особистісно-орієнтований рівень навчання в умовах масової школи” [32, с. 90].

Отже, переважна більшість авторів, праці яких нами було проаналізовано, визначають НМК передусім як сукупність або систему засобів навчання (документів, навчальних продуктів, навчально-методичних матеріалів тощо) з певного предмета. Водночас кожен дослідник акцентує увагу на різних аспектах розробки таких комплексів: меті та принципах їх створення, структурі та компонентах комплексу, необхідності включення до комплексу окремих навчальних посібників для вчителя та учнів.

Зокрема, мету створення НМК Д. Зуєв визначає як найбільш повну реалізацію виховних та освітніх задач, сформульованих програмою. Особливий акцент вчений робить на всебічному розвитку школярів, якому має сприяти використання комплексу. У той же час О. Антоняк вбачає мету НМК у встановленні зв'язків між змістом та методикою навчання певного предмету. На думку А. Архипової, НМК повинен насамперед відобразити модель навчального процесу та організувати практичну діяльність суб'єктів навчального процесу. В. Соловйова наголошує на тому, що НМК повинен забезпечувати особистісно-орієнтований рівень навчання.

Багато дослідників у визначенні НМК наводять його орієнтовний компонентний склад. О. Антоняк трактує комплекс як сукупність документів, навчальних продуктів і методичних матеріалів, М. Ааслайд – як сукупність

навчальних, навчально-інструктивних та навчально-методичних матеріалів. Є. В'яземський та О. Стрелова також розглядають комплекс в якості сукупності навчальних посібників, до яких вони відносять підручники, посібники, хрестоматії, книги для читання, методичну літературу, наочні засоби навчання. Окремі автори наголошують, що НМК має включати посібники як для вчителя, так і для учнів. Про це йде мова у визначеннях, зроблених Д. Зуєвим, Н. Черновою, О. Антоняк, А. Архиповою.

Одночасно в науково-методичній літературі (праці В. Беспалька, Ю. Бабанського, К. Вачугової, Д. Зуєва, А. Іванова, Т. Клокової, О. Пометун та Г. Фреймана, М.-В. Савчин, та ін.) наводиться велика кількість визначень поняття “навчально-методичний комплект”, які відображають різні його характеристики. Аналіз праць, присвячених цій проблемі, та узагальнення визначень дає змогу виділити суттєві ознаки даного поняття.

Ю. Бабанський у праці “Раціональна організація навчальної діяльності” пише про НМКт (набори) для вчителів та учнів, які включають: підручник, наочні посібники за темою, роздатковий навчальний матеріал, роздруковані типографським способом тексти завдань, лабораторних робіт, картки для індивідуального опитування різного ступеню складності [5]. Д. Зуєв, який розглядав проблеми створення навчально-методичних комплексів, дав визначення і НМКт, розуміючи під цим “лінію” навчальних книг [19, с. 74]. На думку цього дослідника, сучасний НМКт є за своєю сутністю “мікромоделлю” системи навчання. З одного боку він відображає сучасний стан методичної науки, а з другого – наповнює загальні теоретичні положення цієї науки конкретним змістом стосовно певного навчального предмету [19]. Одночасно Д. Зуєв наголошував: “Ми вводимо термін навчальний (навчально-методичний) комплект для означення відкритої системи дидактичних засобів на відміну від терміну “комплект”, який означає повний набір: комплект підручників певного класу, тобто закриту систему” [19]. Цієї думки притримуються і Н. Полханова [28, с. 97] та К. Вачугова [13], які зазначають, що поняття “комплект” трактується як закрити система на відміну від поняття “комплекс”, яке використовується для позначення відкритої системи засобів навчання.

У сучасних науково-методичних дослідженнях поняття “НМКт” теж має широке коло трактувань. Наприклад, у посібнику “Методика навчання історії в школі”, створеному О. Пометун та Г. Фрейманом, НМКт трактується як сукупність підручників, робочих зошитів, хрестоматій, книг для читання, дидактичних матеріалів, наочних засобів навчання, збірників тестів для оцінювання знань учнів тощо з конкретного навчального курсу для певного класу [29, с. 131].

Російська дослідниця К. Вачугова вважає, що оскільки НМК є сукупністю всіх можливих засобів навчання, то НМКт включає лише частину цих засобів, відібрану з метою реалізації авторської методики та навчальної програми в конкретній матеріальній формі. Комплект, на думку К. Вачугової, є кінцевим продуктом навчального книговидання, єдиним продуктом у сфері освіти, асортиментною одиницею у складі НМК [13]. Дослідниця зазначає, що НМКт є сукупністю видань (підручник, практикум, методичні рекомендації тощо), об'єднаних спільним задумом (освітня концепція, програма), тематикою (навчальний процес з предмета), читацькою адресою (учасники навчального процесу в класі), цільовим призначенням (забезпечення сценарію освітнього процесу за авторською програмою) та однотипністю оформлення. НМКт має створювати один авторський колектив на базі одного видавництва [13]. На думку Т. Клокової, НМКт є системою навчальних і методичних посібників, які в умовах модернізації освіти на сучасному етапі, реалізують цілі освіти з конкретного предмету (або предметної галузі) і задачі розвитку учнів на основі диференціації та індивідуалізації навчання, враховуючи здібності та інтереси школярів [23, с. 3]. У дисертаційному дослідженні Г. Ібрагімової НМКт розглядається як закрита система друкованих та електронних засобів навчання, що дозволяє забезпечити досягнення освітніх результатів [20, с. 19]. Російський класифікатор навчальних видань визначає НМКт як "... набір навчальних видань, призначений для певного ступеню навчання, до якого включається підручник, навчальний посібник, робочий зошит, довідкове видання і т.д." [22, с. 29]. М.-В. Савчин розглядає НМКт як сукупність друкованих засобів навчання, що утворюють цілісну систему, розроблені за єдиною методичною схемою та підпорядковуються єдиній дидактичній меті [31, с. 4].

Таким чином, незважаючи на відсутність єдиного чіткого визначення цього поняття, можна констатувати, що більшістю дослідників НМКт розглядається як закрита система засобів навчання або навчальних посібників. Водночас існують різні підходи до визначення складу НМКт, його призначення, принципів створення тощо. Зважаючи на сказане вище, можна зробити висновок про те, що НМК та НМКт – поняття різні, причому перше є набагато ширшим. А некоректне використання та ототожнення цих термінів пояснюється відсутністю теоретичного обґрунтування останнього з них, незважаючи на його широке практичне використання. Як наголошує українська дослідниця М.-В. Савчин, поняття "комплекс засобів навчання" і "навчально-методичний комплект" не можна ототожнювати. Із поняття "дидактичний комплекс" виокремлюється поняття "комплект", яке має вузький зміст і означає інформаційний компонент комплексу, призначений

для одного вчителя і одного учня [31, с. 15]. Водночас К. Вачугова підкреслює, що різноманітні засоби навчання і програмно-методична підтримка, втілені не лише у книжковій формі, складають НМК, який слід розглядати як більш загальну щодо НМКт категорію, що вбирає в себе весь арсенал науки та книговидавництва [13]. На думку вказаного автора, система НМК включає видання різноманітних типів та видів, створених в різний час та окремими авторами, але на базі одного видавництва, комплекс є відкритою системою, яка забезпечує навчальний процес засобами книжкової форми. НМК не претендує на обов'язкове використання всіх його компонентів в процесі навчання, а лише забезпечує їх оптимальний вибір стосовно конкретної педагогічної дійсності і конкретних учнів, інваріантним є лише підручник як ядро комплексу [13]. “Суворо регламентоване” коло необхідних та достатніх для засвоєння обов'язкового мінімуму змісту освіти книг (закрита система) в теорії підручника Д. Зуєва позначалося як навчально-методичний комплект і конкретизувалося як “особлива підсистема” НМК [19, с. 79]. На думку К. Вачугової, така підсистема або “міні-комплекс” стала перехідною ланкою до НМКт як складової НМК [13].

Крім цього, необхідно підкреслити, що більшість дослідників визначають і НМК і НМКт як “систему” (Д. Зуєв, А. Архипова, Н. Полханова, Т. Клокова, Є. Григор'єва, Н. Чернова, В. Соловйова, М.-В. Савчин). А оскільки НМКт є системою, то сукупність усіх його компонентів повинна становити певну цілісність, єдність, а отже, повинна бути об'єднана концептуально, змістовно та структурно. На основі всього вищесказаного пропонуємо таку дефініцію поняття “навчально-методичний комплект”:

“Навчально-методичний комплект (НМКт) – це створена одним авторським колективом замкнута система друкованих навчальних видань для вчителя та учнів з конкретного предмета, об'єднаних концептуально, структурно та змістовно, використання якої забезпечує досягнення учнями освітніх результатів, передбачених Державним стандартом освіти та навчальною програмою, за умов оптимальної реалізації дидактичних можливостей кожного зі структурних компонентів комплексу”.

Аналіз широкого спектру науково-методичних праць, присвячених проблемам дефініції, практичної розробки та впровадження в освітній процес НМК та НМКт, показав:

Питання створення навчально-методичних комплексів та комплектів, їх місця та ролі у системі засобів навчання, обґрунтування їх компонентного складу та головних функцій як у цілому, так і окремих структурних елементів, було предметом вивчення багатьох видатних дидактів та методистів радянського періоду та сучасності: Ю. Бабанського,

В. Беспалька, І. Журавльова, Д. Зуєва, Є. Вяземського, К. Баханова, О. Пометун, О. Антоняк, Л. Солянкіної, А. Архипової, Н. Бодрової, Г. Ібрагімової, Н. Полханової, М-В. Савчин, В. Соловйової, О. Григор'євої, Т. Клокової, С. Якименка та ін.

В науково-педагогічній літературі часто зустрічається довільне використання понять “навчально-методичний комплекс” та “навчально-методичний комплект”, які інколи трактуються як тотожні. Проте аналіз різноманітних джерел дає змогу стверджувати, що поняття не є рівнозначними, причому поняття “комплект” має вужче значення і входить до структури поняття “комплекс” в якості його інформаційного компоненту. Ототожнення та некоректне використання понять “навчально-методичний комплекс” і “навчально-методичний комплект” в педагогічній практиці може пояснюватися їх недостатнім теоретичним обґрунтуванням.

Проведений аналіз різноманітних підходів до трактування поняття “навчально-методичний комплект” дав змогу авторові статті конкретизувати дефініцію цього поняття .

Проте питання дефініції поняття “навчально-методичний комплект” все ще залишається відкритим. Конкретизація цього поняття, уточнення критеріїв його визначення, що відображають різні характеристики комплексу, мають стати предметом подальшого теоретичного дослідження.

Використана література :

1. Ааслайд М. Учебно-методический комплекс / М. Ааслайд // Проблемы дидактики: тезисы конференции / сост. С. Алумяэ. – Талин : НИИ педагогики, 1979. – С. 92-97.
2. Антоняк Е. Н. Совершенствование методики применения учебно-методического комплекса в обучении курсантов военных вузов : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.08 / Антоняк Елена Николаевна. – М., 2005. – 153 с.
3. Архипова А. И. Теоретические основы учебно-методического комплекса по физике : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.02 / Архипова Алевтина Ивановна. – Краснодар, 1998. – 454 с.
4. Бабанский Ю. К. Дидактические проблемы совершенствования учебных комплексов / Ю. К. Бабанский // Проблемы школьного учебника. – М. : Просвещение, 1980. – Вып. 8. – С. 17-33.
5. Бабанский Ю. К. Рациональная организация учебной деятельности / Юрий Константинович Бабанский. – М. : Знание, 1981. – 96 с.
6. Баханов К. О. Сучасна шкільна історична освіта: інноваційні аспекти. / Олексій Костянтинів Баханов. – Донецьк : “Юго-Восток”, 2005. – 384 с.
7. Баханов К. О. Теоретико-методичні засади трансформації сучасної шкільної історичної освіти : дис. ... док. пед. наук : 13.00.02 / Баханов Костянтин Олексійович. – К., 2007. – 572 с.
8. Бейлисон В. Г. Арсенал образования: характеристика, подготовка, конструирование учебных зданий / Валентин Григорьевич Бейлисон. – М. : Книга, 1986. – 286 с.
9. Беспалько В. П. Теория учебника: дидактический аспект / Владимир Павлович Беспалько – М. : Педагогика, 1988. – 160 с.
10. Бим И. Л. Учебник и книга для учителя – ядро учебно-методического комплекса по иностранному языку / И. Л. Бим // Проблемы школьного учебника. – М. : Просвещение, 1978. – Вып. 6. – С. 122-136.
11. Боголюбов Л. Н. Учебник и методическое пособие / Л. Н. Боголюбов // Проблемы школьного учебника. – М. : Просвещение, 1976. – Вып. 4 – С. 133-150.

12. *Бодрова Н. Ф.* Методика применения учебно-методического комплекта на уроках биологии в основной общеобразовательной школе : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.02 / Бодрова Наталия Фёдоровна. – СПб., 2005. – 197 с.
13. *Вачугова Е. В.* Учебно-методический комплект – новая книговедческая категория или От средства обучения к сценарию образовательного процесса [Электронный ресурс] / Е. В. Вачугова: <http://center.fio.ru/method/resources/ALIKBEROVALYU/1112/vachugova/vach1.HTML>.
14. *Вяземский Е. Е.* Методика преподавания истории в школе / Е. Е. Вяземский, О. Ю. Стрелова. – М. : ВЛАДОС, 1999. – 176 с.
15. *Григорьева Е. В.* Учебно-методический комплекс по природоведению как средство реализации региональной составляющей начального естественнонаучного образования : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.02 / Григорьева Евгения Витальевна. – Челябинск, 2000. – 214 с.
16. *Журавлёв И. К.* Учебник и УМК / И. К. Журавлёв // Теория и практика создания школьных учебников. – М., 1988. – С. 45-47.
17. *Зуев Д. Д.* Повышение эффективности учебно-методического комплекса как средство интенсификации учебного процесса / Д. Д. Зуев // Проблемы школьного учебника. : спец. выпуск / под общ. ред Д. Д. Зуева. – М. : Просвещение, 1987. – С. 7-37.
18. *Зуев Д. Д.* Учебно-методические комплексы / Д. Д. Зуев // Народное образование. – 1987. – № 3. – С. 81-83.
19. *Зуев Д. Д.* Школьный учебник / Дмитрий Дмитриевич Зуев. – М. : Педагогика, 1983. – 239 с.
20. *Ибрагимова Г. Ж.* Подготовка и использование учебно-методического комплекта на уроках биологии в общеобразовательной школе : на материале Казахстана : дис. ... кандидата ист. наук : 13.00.02 / Ибрагимова Гульнара Жумашевна. – М., 2006. – 170 с.
21. *Иванов А. И.* Современные учебно-методические комплекты нового поколения: Проблемы, пути решения, перспективы. – Ставрополь, 1995. – 13 с.
22. Классификатор видов учебных изданий // Школьное обозрение. – 2001. – № 5.
23. *Клокова Т. И.* Организационно-педагогические условия совершенствования учебно-методического комплекта для начальной школы : дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.01 / Клокова Татьяна Игоревна. – М., 2002. – 154 с.
24. *Краевский В. В.* Разработка теоретических основ учебника как часть научного обоснования обучения / В. В. Краевский // Проблемы школьного учебника. – М., 1978. – Вып. 6. – С. 7-18.
25. *Крючкова Е. А.* Становление школьных учебников истории нового поколения в современной России: 90-е гг. XX – начало XXI вв. : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Крючкова Елена Алексеевна. – М., 2005. – 267 с.
26. *Пийримяги А. К.* Некоторые проблемы эффективности использования комплекса учебно-методической литературы / А. К. Пийримяги // Советская педагогика и школа. – Тарту, 1985. – № 17. – С. 54-71.
27. *Пийримяги А. К.* Основные педагогические функции комплекса учебной литературы / А. К. Пийримяги // Советская педагогика и школа. – Тарту, 1985. – № 17. – С. 41-54.
28. *Полханова Н. В.* Учебно-методический комплекс по биологии как средство реализации региональной составляющей биологического образования : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.02 / Полханова Наталья Васильевна. – Челябинск, 2005. – 184 с.
29. *Пометун О. І.* Методика навчання історії в школі : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / О. І. Пометун, Г. О. Фрейман. – К. : Генеза, 2005. – 328 с.
30. *Пометун Е. И.* Проблемы развития школьного исторического образования в Украине в XX веке : дис ... доктора пед. наук : 13.00.01, 13.00.02 / Пометун Елена Ивановна. – К., 1996. – 443 с.
31. *Савчин М.-В. М.* Дидактичні засади розробки навчально-методичного комплекту з курсу хімії основної школи : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.02 / Савчин Марія-Віра Михайлівна. – К., 2004. – 187 с.
32. *Соловьёва В. Ю.* Методика использования локальных учебно-методических комплексов при формировании эколого-краеведческих знаний в школьном географическом образовании : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.02 / Соловьёва Виктория Юрьевна. – СПб., 2006. – 164 с.

33. Солянкина Л. Е. Учебно-методический комплекс как средство профессионального саморазвития студента: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.08 / Солянкина Людмила Егоровна. – Волгоград, 1999. – 217 с.
34. Чернова Н. Н. Учебно-методические комплексы по чувашскому языку для начальных классов школ с многонациональным составом учащихся: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.02 / Чернова Нина Николаевна – Чебоксары, 1998. – 167 с.
35. Шаповаленко С. Г. Учебник в системе средств обучения / С. Г. Шаповаленко // Проблемы школьного учебника. – М. : Просвещение, 1976. – Вып. 4. – С. 37-50.
36. Якименко С. К. Управление процессом обновления гуманитарного образования через учебно-методические комплекты в современных условиях: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.01 / Якименко Сергей Карлович. – М., 1998. – 151 с.

КАМБАЛОВА Я. Н. *Генезис понятия “учебно-методический комплект” в методической науке.*

В статье исследован процесс изменения понятия “учебно-методический комплект” на разных этапах развития методической науки и конкретизирована дефиниция этого понятия. Автором также осуществлён анализ различных взглядов современных украинских и российских учёных на указанную проблему.

Ключевые слова: учебно-методический комплект.

KAMBALOVA Y. N. *Development of notion “scientific-methodical set” in methodical science.*

The article investigates the change process of notion “scientific-methodical set” at the different stages of the development of methodical science and clarified the definition of this notion. The author made analysis with the different points of views of modern Ukrainian and Russian scientists on this problem too.

Keywords: scientific-methodical set.

Квас О.
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка

ДИТИНСТВО В ЙОГО ІСТОРИЧНИХ ВИЯВАХ

У статті проаналізовано погляди на дитину та дитинство у різні історичні епохи. Доведено, що дитинство має свою історію розвитку та історичні вияви. На основі аналізу наукової літератури автором виділено такі моделі дитинства: дитинство як підпорядкування та обов'язок послуху; дитинство-виховання; дитина як соціально компетентний актор.

Ключові слова: дитина, дитинство, модель дитинства, виховання, батьківство.

*Історія дитинства – це жахливий сон,
від якого ми лише недавно почали прокидатися.
Чим глибше занурюєшся в історію,
тим нижчий рівень догляду за дітьми
і тим частіше дітей вбивають, кидають,
тероризують та ґвалтують.*

Ллойд ДеМоз